

تربیت فرزند از دیدگاه امام سجاده علیه السلام

با تأکید بر دعای ۲۵ صحیفه سجادیه

حجت الاسلام و المسلمین عباس آزاد*

مقدمه

تربیت، مجموعه تلاش‌هایی سنجیده و منظم برای رسیدن به هدف‌های مشخص و شکوفاسازی توان‌های بالقوه در تمام ابعاد وجودی انسان است. رشد موفقیت‌آمیز کودک، در گرو شناخت ابعاد مختلف تربیت و فرهنگ جامعه‌ای است که در آن زندگی می‌کند. صحیفه سجادیه امام سجاده علیه السلام از گران‌بهاترین آموزه‌های تربیتی، فرهنگی، اجتماعی و دینی است که توسط

* کارشناس ارشد روانشناسی اسلامی.

۱. کتاب شریف صحیفه سجادیه که حاوی ادعیه و مناجات چهارمین پیشوای شیعیان است، یکی از بزرگ‌ترین و مهم‌ترین گنجینه‌های حقایق و اسرار الهی به شمار می‌رود؛ از این رو القابی چون «انجیل اهل بیت علیهم السلام» و «زبور آل محمد صلی الله علیه و آله» و «اخت القرآن» دارد. آقا بزرگ تهرانی؛ الذریعه؛ ج ۱۵، ص ۱۸.

در سال ۱۳۵۳ شمسی آیت‌الله نجفی رحمته الله علیه نسخه‌ای از صحیفه سجادیه را برای طنطاوی (مفتی اسکندریه) به مصر فرستاد. وی پس از تشکر از دریافت این هدیه گرانبها، در پاسخ چنین نوشت: «این از محرومیت ماست که تا کنون بر این اثر گرانبهای جاوید که از موارث نبوت

حضرت در قالب ادعیه بیان شده است و می‌تواند الگویی مناسب در این زمینه باشد؛ به‌ویژه دعای بیست و پنجم صحیفه سجادیه که درباره فرزندان است. امام سجاد علیه السلام عرضه می‌دارد: «وَ أَصِحَّ لِي أَبْدَانُهُمْ وَ أَذْيَانُهُمْ وَ أَخْلَاقُهُمْ ... وَ أَعْنَى عَلَيَّ تَرْبِيَّتُهُمْ وَ تَأْدِيبُهُمْ»^۱ و بدن‌ها و دینشان و اخلاقشان را برایم به سلامت دار ... و مرا در تربیت و خوبی کردن در حقشان یاری فرما». در این مجال به بررسی اهمیت تربیت فرزند و ابعاد سه‌گانه تربیت در این دعا می‌پردازیم.

الف. اهمیت تربیت فرزند

در آموزه‌های دینی، از فرزند با تعابیری مانند جگرگوشه والدین،^۲ گل خوشبوی بهشتی،^۳ مایه خیر و برکت^۴ و از فرزند صالح، به عنوان نشانه خوشبختی مرد^۵ و میراث خداوند به بنده مؤمنش یاد شده است.^۶ امام سجاد علیه السلام فرزند را نعمت ارزشمندی دانسته و می‌فرماید: «فرزند، بهترین نعمت است. اگر زنده باشد، دعا کننده‌ای نقد است و اگر چنانچه بمیرد، شفاعت کننده‌ای است که انسان او را پیشاپیش می‌فرستد».^۷ مایکل آرگیل می‌گوید: «با وجود فرزند، لذت زیادی در خانواده وجود دارد.

است، دست نیافته بودیم. من هر چه در آن می‌نگرم، آن را از گفتار مخلوق، برتر و از کلام خالق، پایین‌تر می‌بایم». مهدی پیشوایی؛ سیره پیشوایان؛ ص ۲۸۱.

۱. علی بن الحسین؛ صحیفه السجادیة؛ ص ۱۲۱.
۲. حسین نوری؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۵، ص ۱۱۲.
۳. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۶، ص ۳.
۴. محمد محمدی ری‌شهری؛ حکم النبی الأعمظم صلی الله علیه و آله؛ ج ۴، ص ۱۳۲.
۵. محمد بن حسن حرّ عاملی؛ وسائل الشیعة؛ ج ۱۵، ص ۹۷.
۶. همان، ص ۹۸.
۱. علاء الدین علی متقی هندی؛ کنز العمال؛ ج ۱۶، ص ۱۱۲.

بیشتر والدین محرک و شادی را به عنوان یک مزیت از کودکانشان دریافت می‌کنند.^۱ از سوی دیگر یافته‌های تحقیقاتی و مشاهدات بالینی حکایت از آن دارد که عدم حضور فرزند در محیط خانواده، یکی از عوامل ناپایداری در زندگی مشترک است.^۲ بی‌فرزندگی در خانواده‌ها، فضای خالی را به وجود می‌آورد و باعث تضاد و بی‌علاقگی به زندگی مشترک می‌شود. تحقیقات انجام شده در ایران نیز نشان می‌دهد که خانواده‌های بی‌فرزند بیش از هر نوع خانواده دیگر در معرض گسست قرار دارند.^۳

بر این اساس فرزندآوری و تربیت فرزند شایسته، تأثیر بسزایی بر استحکام و شادی در خانواده و به تبع آن، سلامت جامعه دارد. از این رو نفس صدور یک دعای مستقل و به طور نسبی طولانی برای فرزند از سوی امام سجاد علیه السلام، شاهدی قوی بر جایگاه و اهمیت فرزند است. اهتمام امام علیه السلام بر دعا برای فرزندان با عبارات ظریف، بیانگر لزوم توجه به موقعیت فرزند در منظومه حیات فردی و اجتماعی است. امام علیه السلام در همین دعا در فرازی با اهتمام به امر تربیت فرزندان و با اشاره به مشکلات آن، از خدای متعال درخواست یاری می‌کند و می‌فرماید: «وَ أَعْنِي عَلَى تَرْبِيَتِهِمْ وَ تَأْدِيبِهِمْ» و مرا در تربیت و خوبی کردن در حقشان یاری فرما». امام علیه السلام با استعانت از خداوند برای تربیت فرزندان، بر اهمیت آن تأکید می‌کند و از این طریق مربیان و والدین را به این امر مهم فرا می‌خواند. گرچه امام علیه السلام به عنوان مربی، تمام شرایط یک مربی خوب را داراست، اما مقصود از این جملات تعلیم شیوه درست تربیت کودکان است. از نظر امام علیه السلام نقطه آغاز تربیت، توکل بر خدا

۱. علی احمد پناهی؛ پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی: دفتر چهل و هشتم (مهارت‌های

زندگی)؛ ص ۱۸۹.

۲. همان، ص ۱۵۲.

۳. باقر ساروخانی؛ طلاق: پژوهشی در شناخت واقعیت و عوامل آن؛ ص ۶۷ - ۷۱.

و تربیت خویشتن است و کسی می‌تواند مربی خوبی باشد که پیش از دیگران به تربیت خود بپردازد. همچنان که در رساله حقوق می‌فرماید: «حق فرزندان این است که بدانی او از توست و خوبی و بدی او در دنیا، بستگی به تو دارد و تو که سرپرستی او را به عهده گرفته‌ای، مسئول تربیت و راهنمایی‌اش به سوی خداوند و اطاعت او هستی؛ پس درباره او مانند کسی عمل کن که کارش را در این دنیا به حسن اثر خویش آراسته می‌کند و می‌فرستد»^۱.

از سوی دیگر اهتمام امام علیه السلام بر دعا برای فرزند، می‌تواند الگویی برای والدین باشد؛ چرا که دعای والدین در حق فرزندان، تأثیر شگرفی بر آینده و سرنوشت آنان دارد. والدینی که می‌خواهند در تربیت فرزندانشان موفق باشند و فرزندان عاشق خدا، قرآن و اهل بیت علیهم السلام تربیت نمایند، باید از عامل دعا در حق فرزندانشان بهره ببرند. امام صادق علیه السلام فرمود: «ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ لَا يُحْبَبْنَ عِنْدَ اللَّهِ (تَعَالَى): دُعَاءُ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ إِذَا بَرَّهٗ، وَدَعْوَتُهُ عَلَيْهِ إِذَا عَقَّهٗ»^۲ سه دعاست که از پروردگار در حجاب نمی‌ماند و قطعاً مستجاب می‌گردد: دعای پدر و مادر در حق فرزندی که نسبت به والدین خود نیکوکار باشد، و نفرین ایشان در حق فرزندی که عاق والدین می‌شود». بسیاری از صالحان و فرزندگان، با دعای پدر و مادر به این مقامات و درجات دست یافته‌اند.

محمد تقی مجلسی، پدر بزرگوار محمد باقر مجلسی می‌گوید:

در یکی از شب‌ها پس از اینکه از نماز شب و تهجد سحری فارغ شدم، حال خوشی برایم ایجاد شد و از آن حالت فهمیدم که در این هنگام هر حاجت و درخواستی از خداوند نمایم، اجابت خواهد شد. فکر کردم چه درخواستی

۱. ابن‌شعبه حرانی؛ تحف العقول؛ ص ۲۶۳.

۲. محمد بن حسن طوسی؛ الامالی؛ ص ۲۸۰.

از امور دنیا و آخرت از درگاه خداوند متعال نمایم که ناگاه صدای گریه فرزندم محمد باقر در گهواره‌اش بلند شد و من بی‌درنگ چنین دعا کردم: «پروردگارا! به حق محمد و آل محمد، این کودک را مروج دینت و ناشر احکام پیامبر بزرگت قرار ده و او را به توفیقاتی بی‌پایان موفق گردان.»^۱
دوش وقت سحر از غصه نجاتم دادند

اندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند^۲

آثار و برکات و خدمات به جا مانده از آن بزرگوار، از برکت این دعای نیمه شب پدر است. تدریس و تربیت شاگردان بزرگ، مرجعیت و صدور فتوا، مسئولیت‌های مهم و مسافرت‌های مکرر برای جمع‌آوری آثار اهل بیت علیهم السلام که حاصل آن، تألیف کتاب ارزشمند *بحار الانوار* در ۱۱۰ جلد، از جمله این آثار و برکات می‌باشد.^۳

ب. مؤلفه سه‌گانه تربیت فرزند

امام سجاده علیه السلام در آغازین فرازهای این دعا به سه بعد مهم در امر تربیت اشاره می‌فرماید: «وَأَصِحَّ لِي أُنْبَاتُهُمْ وَأَدْيَانُهُمْ وَأَخْلَاقُهُمْ؛ بدن‌ها و دینشان و اخلاقشان را برایم به سلامت دار.» اگر چه اهل لغت «صَحَّت» را در حقیقت به معنای تندرستی و نبود مرض جسمی می‌دانند، مجازی نسبت به غیر بدن و جسم نیز به کار رفته است.^۴

۱. مرتضی آقا تهرانی و محمدباقر حیدری کاشانی؛ *خانواده و تربیت مهدوی*؛ ص ۱۲۱.

۲. شمس‌الدین محمد حافظ شیرازی؛ *دیوان حافظ شیرازی*؛ غزل ۱۸۳.

۳. پایگاه اطلاع‌رسانی تبیان؛ «چگونه اخلاص پدر، فرزندش را علامه کرد»؛ ۱۳۹۷/۰۲/۲۳

<https://article.tebyan.net/۴۲۳۶۷۷>

۴. ر.ک: ابن منظور؛ *لسان العرب*؛ ج ۲، ص ۵۰۸.

۱. تربیت جسمانی

حضرت در فراز «أَصِحَّ لِي أَبْدَانُهُمْ...»، به تربیت جسمانی و توجه به سلامتی فرزندان اشاره می‌فرماید. «صِحَّت» در حقیقت لغوی، صفت بدن است و به صورت استعاری برای روح، نماز، ایمان، اخلاق و ... استعمال می‌شود. سلامت در بدن، به معنای کارکرد طبیعی اعضای آن بر اساس وظایف مقرر و بدون نقص و کاستی است؛ یعنی بدن در جهت تحقق هدفی که برای آن آفریده شده است، بدون هیچ مشکلی حرکت می‌کند.^۱ در سیره امام سجاد علیه‌السلام آمده است: «هر گاه تولد فرزندی را به آن حضرت مژده می‌دادند، نمی‌پرسید دختر است یا پسر؛ بلکه نخست از سلامت او می‌پرسید و اگر این‌گونه بود، می‌فرمود: سپاس خدایی را که از من چیز ناقص و ناسالمی نیافرید.»^۲

کودکانی که سلامت جسمانی ندارند، در سال‌های بعد نیز مشکلات شناختی، هیجانی و اجتماعی خواهند داشت. از این رو توجه به سلامتی کودک در حوزه‌های گوناگون، مانند ورزش و تحرک بدنی، خواب کافی و باکیفیت، تغذیه کافی و مناسب، رعایت بهداشت دهان و دندان، پیشگیری از بیماری‌ها و بهداشت محیط ضرورت دارد.^۳

۲. تربیت دینی

متأسفانه امروزه پرداختن والدین به رفع تنگناهای اقتصادی، دغدغه لباس و تحصیل فرزندان، نقش نهاد خانواده را در تربیت دینی کم‌رنگ نموده است. چه بسیارند خانواده‌هایی که بیش از آنکه غم هویت، ثبات شخصیت و

۱. سید علیخان کبیر مدنی؛ ریاض السالکین فی شرح صحیفه الساجدین؛ ج ۴، ص ۱۰۰.

۲. محمد بن یعقوب کلینی؛ الکافی؛ ج ۶، ص ۲۱.

۳. مبین صالحی؛ روان‌شناس کودک خود باشید؛ ص ۱۳۲.

تربیت حقیقی فرزندان را داشته باشند، حریص رفع نیازهای نه چندان مهم او هستند. پیگیر یادگیری و آموزش کامپیوتر، زبان، کنکور و ... آنان هستند، اما دغدغه تربیت الهی او را ندارند. این در حالی است که امام سجاده علیه السلام در این دعا، پس از آنکه سلامت جسمی را مورد توجه قرار می‌دهد، به تربیت دینی فرزندان اشاره می‌فرماید: «وَأَصِحَّ لِي... أَدْيَانَهُمْ؛ و دینشان را برای من سالم بدار».

سلامت دین، پیگیری دستورات و قوانین دینی در دو مرحله اعتقاد و عمل و اجرای بی‌کم و کاست آنها برای رسیدن به هدف دین‌داری، یعنی کسب رضایت و خشنودی پروردگار است. در حقیقت سلامت دینی، به معنای پاک بودن اعتقادات و اعمال از هر گونه انحراف و کژی است. شخص دارای عقاید فاسد یا درگیر شبهات و نیز انسان گناهکار، به مقدار انحراف و فساد خویش از سلامت در دین محروم است. در برخی روایات از اموری چون حسد، خودپسندی، فخرفروشی و طمع، به عنوان آفت دین نام برده شده است.^۱ «آفت» در لغت به معنای سبب فساد آمده است؛^۲ یعنی عارضه‌ای که باعث وقوع تباهی شده و شیء را از حالت صحت و صلاح خارج می‌سازد.

تربیت دینی، هم حق کودک و وظیفه والدین است، هم آینده سعادت‌مند او را تضمین می‌کند و هم دارای ثوابی است که گاه نجات‌بخش والدین خواهد بود.

با توجه به اهمیت و ضرورت تربیت دینی به چند نکته مهم باید توجه کرد:

۱. محمد محمدی ری شهری؛ میزان الحکمة؛ ج ۳، ص ۳۷۷.

۲. احمد بن محمد فیومی؛ مصباح المنیر؛ ج ۱، ص ۲۰.

الف) بهره‌گیری از روش‌های مناسب و اثربخش: گاه برخی والدین در تربیت دینی فرزندان، از روش‌هایی استفاده می‌کنند که دین را در کام فرزندان نشان تلخ و آنها را از دین‌گریزان می‌کند. در خاطرات حضرت آیه الله مظاهری است که می‌فرمود:

پزشکی که در محیط اسلامی بزرگ شده بود، به مقدسات اسلام توهین می‌کرد و برخوردهای زننده‌ای داشت. پس از تحقیق متوجه شدیم که بیماری این پزشک از سخت‌گیری‌های پدرش ناشی شده است. او می‌گفت: «پدرم هر صبح با چوب، بالای سر من می‌آمد و مرا برای خواندن نماز صبح بیدار می‌کرد. اگر لحظه‌ای دیر بلند می‌شدم، چوب را به سر و صورت و بدنم می‌زد». به این ترتیب، برخورد ناصحیح و غیر اسلامی پدر سبب به وجود آمدن عقده و بیماری روانی در وی شده بود؛ به طوری که نسبت به اسلام و مقدسات دین بدبین شده و به آنها جسارت می‌کرد.^۱ این در حالی است که امام خمینی علیه السلام با اینکه نسبت به انجام تکالیف شرعی فرزندان بسیار مقید بود، اما از ایجاد تلخی در جان کودک پرهیز داشت. یکی از فرزندان امام می‌گوید:

زمانی همسرم از روی عادت خانوادگی، صبح‌ها دخترم را از خواب شیرین بیدار می‌کرد که نماز بخواند. امام که در جریان قرار گرفت، پیغام فرستاد که شیرینی اسلام را به مذاق بچه تلخ نکن و چقدر این حرف به‌جا بود و تأثیر عمیقی بر روحیه دخترم گذاشت؛ به طوری که بعد از آن، خودش سفارش می‌کرد که برای نماز صبح بیدارش کنیم.^۲

۱. حسین مظاهری؛ خانواده در اسلام؛ ص ۱۷۷.

۲. غلامرضا منفرد؛ «تربیت دینی با الهام از سیره تربیتی امام خمینی علیه السلام»؛ مجموعه مقالات کنگره

آثار و اندیشه تربیتی حضرت امام خمینی علیه السلام؛ ص ۳۸۴ - ۳۹۶.

ب) توجه به سطوح تحول کودک: کودک از لحظه‌ای که متولد می‌شود، دگرگونی‌های متنوعی را از نظر جسمی، روانی، عاطفی و شناختی تجربه می‌کند. والدینی در تربیت فرزندشان موفقند که این دگرگونی‌ها را به خوبی رصد کنند و تعامل و رفتارشان را با کودک، با آن دگرگونی‌ها تطبیق دهند. آنان با شناخت ویژگی‌های مراحل گوناگون رشد کودک و نیازهای مرتبط با هر مرحله، از شیرخوارگی تا نوجوانی و حتی بزرگ‌تر می‌توانند به خوبی به کودک خود کمک کنند.^۱

ج) رعایت اصل تدریج در تربیت دینی: یکی از مهم‌ترین اصول در تربیت دینی، اصل تدریج است. هر چیزی ظرفیت و اندازه‌ای خاص دارد. پرورش ابعاد روحانی انسان هم از ضابطه و قانون تدریج و تکامل پیروی می‌کند. پرورش دینی باید با برنامه‌ریزی زمان‌بندی شده متوازن، همراه با تربیت بدن و به پیروی از عقل، مبتنی بر شناخت نیازها، علایق و قابلیت‌ها انجام گیرد. در روایتی از امام پنجم علیه السلام یا امام ششم علیه السلام برنامه تربیت دینی فرزند از دوران خردسالی چنین وصف شده است:

چون کودک سه ساله شود، هفت بار به او بگو: «بخوان لا اله الا الله». بعد واگذارش تا به سن سه سال و هفت ماه و بیست روز رسد، سپس هفت بار به او بگویند: «بگو محمد رسول الله» و دیگر تا چهارسالگی او را واگذار و چون چهار سالش تمام شد، هفت بار بگویند: «صلی الله علی محمد و آل محمد» و رهایش کنید تا پنج سالگی. آن‌گاه به او گفته شود: «دست راست و چپ کدام است؟». وقتی فهمید، رو به قبله وا داشته شود و سجده کند و باز واگذارش کنید تا شش سالگی. چون شش ساله شد، رکوع و سجود آموزد

۱. مبین صالحی و معصومه قلی‌زاده؛ یک قدم تا باور: عزت نفس کودکان؛ ص ۵۴.

تا هفت ساله شود. در این سن دستور دهند تا دست و صورت را بشوید، وضو بگیرد، بعد به نمازش وا دارند و چون نه ساله شد، وضو یادش دهند و اگر ترک کرد، تنبیه شود و به نماز فرمائش دهند و چون نماز و وضو فرا گیرد، والدینش آموخته شوند. ان‌شاء‌الله.^۱

از نگاه معصومان علیهم‌السلام مهم‌ترین مسئولیت تربیتی والدین، پرورش مذهبی فرزندان باشد؛ چنانکه امام سجاد علیه‌السلام می‌فرماید: «وَأَنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وَلَّيْتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَالِدَلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالْمَعُونَةِ عَلَى طَاعَتِهِ»^۲ موظفی فرزندت را با آداب و اخلاق پسندیده پرورش دهی، او را به خداوند بزرگ راهنمایی کنی و در اطاعت و بندگی پروردگار، یاری‌اش نمایی».

والدین در تربیت دینی، نقش خود را از طریق ارتباط‌های کلامی، القای باورهای مذهبی و معنوی و نیز رفتارهای مذهبی ایفا می‌کنند. بنا بر تحقیقات، خانواده‌ها با انجام اعمال مذهبی مثل دعا کردن، بردن نام خدا در هنگام غذا خوردن، دادن خیرات، دستگیری از فقرا و رعایت اخلاق، می‌توانند موجب رشد و بالندگی معنوی کودکان شوند. انجام مناسک و شعائر مذهبی نیز بذر معنویت را در دل کودکان و نوجوانان می‌افشانند. بحث‌های آزاد خانوادگی در مورد مسائل مذهبی، در درک کودکان از مفاهیم معنوی تأثیر بسزایی دارد. اگر این بحث‌ها به مقتضای سن کودک و متناسب با فضای فکری او باشد، بسیار گیرا و شیرین خواهد بود. بحث‌های معنوی میان والدین و کودکان، بستر مناسبی را برای نهادینه کردن مفاهیم مذهبی فراهم می‌آورد. از مسائلی که می‌تواند به رشد مذهبی کودکان در خانواده کمک کند، نقل داستان‌ها و روایت‌های مذهبی است. اصولاً کودکان

۱. حسن بن فضل طبرسی؛ مکارم الأخلاق؛ ص ۲۲۲.

۲. محمد بن علی صدوق؛ کتاب من لایحضره الفقیه؛ ج ۲، ص ۶۲۲.

داستان‌ها را دوست دارند و والدین می‌توانند مفاهیم مذهبی را از طریق روایت‌ها و داستان‌های جذاب آموزش دهند.^۱

۳. تربیت اخلاقی

تربیت اخلاقی یکی دیگر از جنبه‌های دیگر تربیت است که امام سجاده علیه السلام در این دعا به آن اشاره می‌فرماید: «وَ أَصِحَّ لِي... أَخْلَاقُهُمْ: و اخلاقشان را برای من سالم بدار». جداگانه ذکر کردن تربیت اخلاقی توسط امام علیه السلام با وجود تقسیم دین به سه بخش احکام، اعتقادات و اخلاقیات، بیانگر اهمیت آن است.

تربیت اخلاقی با مفاهیمی همچون وجدان، احساس گناه، نوع‌دوستی، همدلی، احترام، صداقت و ... سر و کار دارد.^۲ کودک اخلاق‌محور، از دزدی، دشنام، فریب، غیبت، تهمت، سخن‌چینی، خشونت، آزار و اذیت دیگران، بدخواهی و ... به دور است.

مفهوم اخلاق در روانشناسی، یکی از مفاهیم کلیدی است. این مفهوم به یک سلسله ارزش‌ها و باورهای درونی اطلاق می‌شود که به عنوان یکی از عوامل مهارکننده عمل می‌کند. به این ترتیب وجدان از یک قضاوت ساده نسبت به درست و نادرست فراتر می‌رود و به مقام تشخیص و به کار بستن اصول، تکالیف و قوانین اخلاقی می‌رسد.^۳

بیان نقش والدین در تربیت و سلامت اخلاقی فرزندان در فضای خانواده

۱. علی اکبر زهره کاشانی؛ «اصول تربیت دینی از منظر آیات و روایات»؛ اسلام و پژوهش‌های

تربیتی، سال اول، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۸۸، ص ۱۶۹ - ۲۰۲.

۲. خسرو رشد و همکاران؛ «شناسایی مؤلفه‌های اساسی تربیت کودک بر اساس دیدگاه والدین ایرانی»؛ فصلنامه علمی پژوهشی خانواده‌پژوهی؛ سال سیزدهم، شماره ۵۰، تابستان ۱۳۹۶، ص ۲۱۵ - ۲۳۶.

۳. پروین کدیور؛ روانشناسی اخلاق؛ ص ۱۴.

توسط امام سجاد علیه السلام، حاکی از اهمیت این امر در خانواده است؛ زیرا در بسیاری از موارد کج‌رفتاری فرزندان ناشی از نبود یا بی‌ثباتی قوانین اخلاقی در زندگی روزمره است. نوجوان و جوان در خانواده‌های آشفته، با مشکلات عدیده‌ای به خصوص در زمینه اخلاقی رو به رو هستند. خانواده‌های متزلزل که بر اثر طلاق یا مرگ والدین از هم فرو پاشیده‌اند، محیط مساعدتری را برای رشد رذایل اخلاقی فراهم می‌سازد. تحقیقات به عمل آمده از پسران نوجوان دبیرستانی، بیانگر آن است که عقب‌ماندگی نوجوانان خانواده‌های شکست‌خورده، در انجام فعالیت‌های اجتماعی است. آنها افرادی عصبی، تندخو، بدبین و حساس هستند که در مقایسه با بقیه دانش‌آموزان، آمادگی انحراف بیشتری دارند.^۱

یادگیری مشاهده‌ای فرزند و نیز تربیت الگویی و عملی والدین، جایگاه بسیار مهمی در تربیت فرزند دارد؛ زیرا اغلب رفتارهای انسان، بر اساس یادگیری است و اولین و مهم‌ترین پایگاه یادگیری افراد، کانون خانواده است. قرآن با بیان سرگذشت بسیاری از اقوام منحرف گذشته، از تأثیرگذاری رفتار و گفتار خانواده بر فرزندان خبر می‌دهد: «وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا: ۲ و هنگامی که کار زشتی انجام می‌دهند، می‌گویند: پدران خود را بر این عمل یافتیم». امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمْ، وَلَا تَكُونُوا دُعَاةَ بِأَلْسِنَتِكُمْ: ۳ با اعمال خود مردم را دعوت کنید، نه با زبانتان». والدین موفق در تربیت فرزند این حدیث امام علیه السلام را در نظر می‌گیرند تا در عمل فرزندان‌شان به امور شایسته و فضیلت‌های اخلاقی

۱. سید روح الله حسین‌پور؛ «عوامل مؤثر در رشد اخلاق کودکان و نوجوانان»؛ پایگاه راسخون؛

<https://rasekhoon.net/lifestyle/show/۱۳۷۹۰۰۵۰۱۳۹۷/۰۳/۰۹>

۲. اعراف: ۲۸.

۳. عباس قمی؛ سفینه البحار؛ ج ۶، ص ۵۱۴.

فرا خوانده شوند؛ زیرا فرزندان بیش از آن که به گفتار والدین بیندیشند، به عملشان می‌نگرند.

دو صد گفته چون نیم کردار نیست^۱

پدر و مادر باید توجه کنند که در خانه به‌عنوان الگوی تربیت فرزندان به حساب می‌آیند و برای ایجاد صفات خوب و ترویج خصال پسندیده و عادات مطلوب تربیت، بایستی اقدام عملی کنند و به تذکر و پند اکتفا نمایند.

سعدیا گرچه سخندان و مصالح‌گویی

به عمل کار برآید به سخندانی نیست^۲

در پژوهشی که حسینی و دلاویز در سال ۱۳۷۱ درباره علل عدم گرایش به نماز بر روی ۱۰۰۰ دانش‌آموز دوره راهنمایی و دبیرستان استان مازندران انجام دادند، اهمیت ندادن افرادی چون پدر و مادر و دوستان به نماز را از مهم‌ترین علل عدم گرایش دانش‌آموزان به نماز دانسته‌اند.^۳

پندم چه دهی؟ نخست خود را محکم کمری زپند برپند

چون خود نکنی چنان که گویی پند تو بُود دروغ و ترفند^۴

۱. ابوالقاسم فردوسی؛ شاهنامه؛ داستان سیاوش.

۲. مصلح‌الدین سعدی شیرازی؛ کلیات سعدی؛ به کوشش محمد علی فروغی؛ ص ۹۴۷.

۳. ر.ک: جواد آقا محمدی؛ «بررسی نقش الگوی تربیتی والدین در تربیت دینی فرزندان»؛ پژوهشنامه تربیت تبلیغی؛ سال اول شماره دوم، تابستان ۱۳۹۲، ص ۱۰۵ - ۱۲۶.

۴. ناصر خسرو قبادبانی؛ قصاید؛ قصیده شماره ۵۰.